

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ РЕПАТРІАНТІВ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Статтю присвячено аналізу державної політики України щодо інтеграції репатріантів в українське суспільство на прикладі народів, раніше депортованих за етнічною ознакою. У статті висвітлено основні спільні принципи інтеграції іммігрантів, яких дотримуються країни-члени Європейського Союзу. На їх основі і враховуючи специфіку інтеграції іммігрантів в Україні процес інтеграції репатріантів розкривається автором за наступними критеріями: наявність юридичного статусу (громадянства), вирішення житлового питання, доступ до працевлаштування, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти.

Ключові слова: державна політика, інтеграція, раніше депортовані народи, репатріанти, Європейський Союз, Україна.

Статья посвящена анализу государственной политики Украины по интеграции репатриантов в украинское общество на примере народов, ранее депортированных за этническим признаком. В статье приведены основные общие принципы интеграции иммигрантов, которых придерживаются страны-участницы Европейского Союза. На их основе и учитывая специфику интеграции иммигрантов в Украине, процесс интеграции репатриантов раскрывается автором по следующим критериям: юридический статус (гражданство), решение жилищного вопроса, доступ к трудоустройству, социальной защите, здравоохранению, образованию.

Ключевые слова: государственная политика, интеграция, ранее депортированные народы, репатрианты, Европейский Союз, Украина.

The article is devoted to analysis of state policy for the integration of repatriates in the Ukrainian society on the example of the nations that had been previously deported according to the ethnic principle. The paper presents the common principles of the integration of immigrants that the Member States of the European Union follow. On this basis and taking into account the specifics of the integration of immigrants in Ukraine, the author describes the process of integration of repatriates on the basis of the following criteria: legal status (citizenship), access to accommodation, employment, social protection, health, and education.

Key words: state policy, integration, previously deported nations, repatriates, European Union, Ukraine.

Постановка проблеми. Геополітична стратегія української держави на інтеграцію з Європейським Союзом накладає на Україну зобов'язання дотримуватися міжнародних/європейських стандартів у забезпеченні прав різних категорій іммігрантів і створювати можливості для їхньої успішної інтеграції в українське суспільство. Серед осіб, які повертаються до України (тобто репатріантів) особливу групу складають представники народів, раніше депортованих за етнічною ознакою: кримські татари, вірмени, болгар, греки, німці. В Україні політика інтеграції іммігрантів розроблена лише щодо біженців і представників народів, раніше депортованих за етнічною ознакою. Однак, у порівнянні з політикою щодо біженців, державна політика України щодо депортованих є довготривалою і більш детально розробленою. Так, на облаштування і соціально-культурний розвиток раніше депортованих з 1991 до 2010 рік було витрачено 1 млрд 259,2 млн гривень бюджетних коштів (з них 999,6 млн грн на капітальні будівництво і 259,6 млн грн на соціально-культурні заходи) [8].

Аналіз досліджень і публікацій. Процес облаштування раніше депортованих за етнічною ознакою в Україні перебуває у полі зору як державних органів, так і науковців з часів набуття Україною незалежності. За 20 років було детально описано проблеми, які постали перед депортованими, і державні заходи для усунення цих проблем. Статистичні матеріали за перше десятиріччя повернення депортованих народів зібрані у виданні «Депортовані кримські татари, болгар, вірмени, греки, німці». Питання, які пов'язані з правовим статусом кримських татар, підіймаються Г. Й. Удовенком, Р. Чубаровим, О. Копиленком, С. Ю. Римаренком. Соціально-економічні проблеми інтеграції депортованих досліджено в роботах О. Брайчевської, В. Котигоренка, О. Малиновської, І. Прибиткової, О. О. Рафальського, М. Шульги, Е. Авемілевої та інших.

Метою даної статті є висвітлення проблем, які постають перед репатріантами (на прикладі представників народів, раніше депортованими за етнічною ознакою) у процесі інтеграції в українське суспільство.

Виклад основного матеріалу. Політика інтеграції іммігрантів є ще одним напрямом, в якому інституції Європейського Союзу намагаються виробити спільний для всіх країн-членів підхід. У результаті складного процесу вироблення такого підходу 19 листопада 2004 р. було ухвалено «Спільні основні принципи для політики інтеграції іммігрантів в Європейському Союзі», до яких належать: повага до основних цінностей ЄС; зайнятість; базові знання мови, історії та інституцій приймаючого суспільства; освіта; доступ до інституцій, послуг і товарів (що включає в себе рівність з громадянами, боротьбу з дискримінацією і доступ до набуття громадянства приймаючого суспільства); взаємодія з громадянами країни ухвалення (міжкультурний діалог, освіта про іммігрантів і їхню культуру, покращення рівня життя іммігрантів); різноманітність культур і релігій; участь у демократичних процесах, особливо на місцевому рівні [19, с. 17-18].

Враховуючи зазначені параметри інтеграції у країнах-членах Європейського Союзу та специфіку інтеграції іммігрантів в Україні, автор пропонує проаналізувати процес інтеграції репатріантів за наступними критеріями: наявність юридичного статусу (громадянства), вирішення житлового питання, доступ до працевлаштування, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти.

Юридичний статус (громадянство). Процес набуття раніше депортованими громадянства України вимагав від української держави законодавчих та організаційних змін. Частина раніше депортованих (а саме 146,8 тис. раніше депортованих кримських татар), які повернулися до Криму до набуття чинності Закону України «Про громадянство» 13 листопада 1991 р., отримали громадянство України за правом «нульового вибору» [12, с. 17]. Ті репатріанти, які прибули до України після 13 листопада 1991 р., і на момент виїзду відповідні закони не набрали чинності у країнах їхнього попереднього проживання, опинились у складній ситуації. Необхідно зазначити, що закони, які регулювали питання громадянства в основних країнах-постачальниках репатріантів, набули чинності значно пізніше за відповідний закон в Україні. Наприклад, в Узбекистані – 28 липня 1992 р., в Казахстані – 1 березня 1992 р., в Киргизії – 18 лютого 1994 р., в Таджикистані – 4 листопада 1995 р. [13, с. 11].

Лише з травня 1997 р. ситуація з набуттям громадянства України даною категорією осіб покращується в результаті змін у законодавстві: 20 травня 1997 р. набув чинності Закон «Про внесення змін і доповнень до Закону України про громадянство України», який передбачав внесення до початкового корпусу громадян без проходження процедури натуралізації раніше депортованих осіб та їхніх нащадків у першому і другому поколіннях, якщо вони не мають громадянства іншої держави [15, с. 76]. Також доступ до спрощеної процедури набуття громадянства України без відмови від громадянства країни попереднього проживання отримали раніше депортовані особи, які повернулися з країн СНД, законодавство яких передбачало автоматичну втрату громадянства у випадку отримання нового громадянства. Цією можливістю скористалися депортовані,

які повернулися з Таджикистану і Киргизстану [12, с. 17]. Україною були підписані також Угоди з Узбекистаном (1998 р.), Білоруссю (1999 р.) і Казахстаном (2000 р.) про спрощену процедуру виходу з громадянства даних країн.

У подоланні проблеми безгромадянства репатріантів суттєвих зусиль доклало Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яке відкрило своє представництво у Криму у 1996 р. На час відкриття проєкту кількість осіб без громадянства становила більше 25 тис. осіб. В результаті діяльності УВКБ їхня кількість досягла «0» позначки. Також за сприяння УВКБ у Криму кількість осіб, які підтвердили громадянство України, зростає з 38 осіб (станом на кінець 1995 р.) до майже 81 тис. осіб (станом на 1 листопада 2000 р.) [17, с. 5].

На сьогодні переважна більшість (98,3 %) раніше депортованих отримали громадянство України. Проте деякі особи стають апатридами на території України й надалі. Станом на вересень 2010 р. в АР Крим посвідку на постійне проживання мали 534 особи без громадянства, які походять з Узбекистану, Таджикистану, Казахстану, Киргизії та інших країн [13, с. 11].

Причиною безгромадянства серед даної групи раніше депортованих осіб є відсутність імміграційної візи в Україну, яка є передумовою подання заяви про зміну громадянства. Двосторонні угоди про взаємні поїздки громадян регулюють порядок в'їзду раніше депортованих народів в Україну. І хоча угода з Узбекистаном звільняє представників депортованих народів від отримання імміграційної візи, угоди з Казахстаном, Киргизстаном і Таджикистаном не містять такого винятку. Це створює труднощі для представників раніше депортованих народів при в'їзді в Україну з метою постійного проживання, а ті особи, які вже знаходяться в Україні (як наприклад, група з 10 громадян Таджикистану) не можуть ані набуття громадянства чи отримати дозвіл на імміграцію до України, ані виїхати з України через відсутність документів на виїзд за кордон [13, с. 12].

Ще однією прогалиною у законодавстві України, яка створює труднощі у здійсненні заходів з облаштування і соціально-культурної адаптації депортованих, є відсутність нормативно-правового та законодавчого врегулювання таких термінів як «депортована особа», «член сім'ї депортованої особи», «нащадки депортованої особи».

Житлове питання. Станом на 1 липня 2011 р. на постійне місце проживання до Криму повернулося понад 270 тисяч громадян, депортованих раніше за етнічною ознакою, в тому числі 266 тисяч кримських татар (98,2 % від загальної кількості репатріантів) і 4907 осіб інших національностей (1,8 %) [8]. Забезпечення житлом раніше депортованих становить проблему, яку українська держава намагається вирішити починаючи з перших років незалежності. Розглянемо основні причини, які, на думку автора, заважають позитивному вирішенню цього питання.

По-перше, під час розселення не враховувались традиції поселення репатріантів до депортації, а також їхній стиль життя до повернення в Україну. Внаслідок обмеження регіонів розселення для раніше депортованих сформувались ареали їхнього компактного

проживання: міста Севастополь та Сімферополь, а також Сімферопольський, Бахчисарайський, Білогірський, Джанкойський, Кіровський, Красногвардійський і Ленінський райони Автономної Республіки Крим та Генічеський район Херсонської області [4]. Визначивши для заселення репатріантами степові райони Північного Криму влада не врахувала, що 80 % репатріантів були міськими мешканцями. Таким чином, це створило додаткові труднощі для адаптації на новому місці. Крім того, компактне проживання створює труднощі для інтеграції в українське суспільство, хоча й сприяє національному відродженню народу [10, с. 96].

По-друге, основною проблемою у забезпеченні депортованих житлом є нестача державних коштів і недофінансування ухвалених програм з Державного бюджету. Лише у 1996 р. було затверджено «Програму першочергових заходів щодо розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, які повернулися та проживають в Автономній Республіці Крим» на 1996-2000 рр. [6], що стало підставою для фінансування заходів з облаштування раніше депортованих з Державного бюджету. На жаль, передбачені кошти виявились недостатніми для здійснення запланованих заходів.

На Парламентських слуханнях «Проблеми законодавчого врегулювання та реалізації державної політики щодо забезпечення прав кримськотатарського народу та національних меншин, які були депортовані і добровільно повертаються в Україну» у 2000 р. було визнано низьку ефективність роботи виконавчої влади у цьому напрямі і поставлена незадовільна оцінка законодавчому врегулюванню повернення і облаштування осіб, раніше депортованих за національною ознакою [7].

Аналіз державних програм наступних років показав, що заплановані обсяги будівництва житла і необхідних комунікацій не були дотримані державою. Станом на 1 січня 2002 р. лише 55,8 % депортованих були забезпечені житлом, поселення репатріантів лише на 85 % були забезпечені електрикою, на 60 % – водою, на 5 % – дорогами з твердим покриттям, практично відсутні були мережі водовідведення [3].

За наступні чотири роки ситуація з житлом для депортованих суттєво не покращилась. Станом на 1 січня 2006 р. житлом були забезпечені лише 60 % депортованих (150 тисяч) [4]. Крім того, «Програму розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року» було недофінансовано на 179 млн грн (тобто на 50 %) [18], внаслідок чого суттєво збільшився обсяг незавершеного будівництва.

Серед заходів вирішення житлового питання депортованих крім будівництва житла було запропоновано придбання вже готового житла за бюджетні кошти, надання земельних ділянок під будівництво і виплата одноразової грошової допомоги для завершення будівництва житла за умови його високої ступені готовності. На вирішення цих питань спрямовувалась частина коштів, передбачена на соціально-культурні заходи [10, с. 99].

Однак станом на листопад 2011 р. ще 7,8 тис. сімей з числа депортованих не мали власного житла. Через відсутність коштів 16 тис. індивідуальних забудовників не мали змоги завершити розпочате будівництво. Також біля 300 поселень компактного проживання репатріантів лише на 87 % були забезпечені електроенергією, на 65 % водою, на 30 % газом, а дороги з твердим покриттям та каналізаційні мережі були практично відсутні [8].

У 2011 р. вісім місяців не здійснювалось фінансування першочергових заходів Програми (таких як будівництво житла, відшкодування витрат на проїзд і перевезення багажу, виплати матеріальної допомоги) у зв'язку з правовою колізією: бюджетні асигнування були передбачені Міністерству культури України, а повноваження з формування і забезпечення реалізації державної політики щодо депортованих надані Міністерству соціальної політики України. Крім того, у структурі Міністерства соціальної політики України через відсутність чітко визначеної чисельності не вирішувалось питання створення підрозділу у справах депортованих осіб [8].

У проекті Державного бюджету України на 2012 рік на заходи з інтеграції депортованих заплановано незначні кошти. Як зазначає М. Джемільєв, «у проекті передбачено 25 млн гривень на все, що пов'язано з облаштуванням та інтеграцією в українське суспільство цілого народу, що повертається» [18]. Також не схвалена наступна Програма облаштування депортованих на період 2011-2015 роки у зв'язку з нестачею коштів у державі.

Гострою залишається ситуація з виділенням ділянок для кримських татар. Внаслідок депортації кримські татари втратили більше 80 тис. будинків і понад 34 тис. присадибних ділянок [9, с. 13]. Наразі за кількісними параметрами забезпечення земельними ресурсами кримських татар є кращим, ніж мешканців інших національностей. Так, на 1 людину кримськотатарської національності припадає 0,8204 га землі, з них 0,72 га для сільського господарства і 0,03 га для будівництва. Натомість на 1 людину не кримськотатарської національності припадає лише 0,6706 га землі (0,63 га для сільського господарства і 0,02 га для будівництва). Однак місце розташування земельних ділянок і рівень розвитку інфраструктури не можна порівняти [9, с. 94-95].

Станом на 1 червня 2011 р. під індивідуальну забудову та обслуговування житлових будинків раніше депортованим громадянам надано понад 85 тис. ділянок (20,8 %) площею приблизно 11 тис. га. Не приступили до освоєння 10528 репатріантів (12,3 %, переважно більшість ці ділянки знаходяться у степових регіонах Криму) [8].

Продовжується масове самовільне захоплення земельних ділянок для індивідуальної забудови, наприклад, поблизу міст Сімферополя та Ялти, де можливе працевлаштування та наявна розвинута соціальна інфраструктура. Як реакція на події Радою міністрів АР Крим створено робочу групу з координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення дотримання прав громадян, які проживають в Автономній Республіці Крим, на землю, яка здійснила інвентаризацію самозахоплених земель.

У січні 2011 р. Радою міністрів АР Крим також було створено комісію з вирішення питань, пов'язаних із вивільненням самовільно зайнятих земель і наданням депортованим та іншим громадянам земельних ділянок для будівництва та обслуговування житлових будинків в місті Сімферополі й Сімферопольському районі. Також визначено земельні масиви, в межах яких депортованим та іншим громадянам-учасникам самозахопленню надаватимуться земельні ділянки для будівництва та обслуговування житлових будинків, серед них земельні ділянки у мікрорайоні «Лугове-2» міста Сімферополь площею 40 га, 35,5 га землі для надання ділянок під індивідуальну забудову учасникам «галявин протесту» Сімферополя (район цвинтаря «Абдал»), с. Дубки [8].

Працевлаштування. Основними проблемами у працевлаштуванні депортованих є, по-перше, відсутність передбачених для них робочих місць ще з початку масового повернення в Україну. Для вирішення цієї проблеми, наприклад, у Криму спеціально для кримських татар були організовані два колгоспи. Проте через економічну ситуацію в країні у наступні роки робочі місця для депортованих не створювались. За результатами опитувань кримських татар, на травень 1997 р. лише 29,2 % опитаних мали роботу [11, с. 24]. У 1999 р. 72,6 % опитаних не були працевлаштовані. На початок 2004 року лише половина з 136 тис. працездатних кримських татар мали постійну роботу [9, с. 79-80].

По-друге, після переїзду до України більшість депортованих постали перед проблемою зміни сфери діяльності, а саме роботою не за спеціальністю і у галузях, які не вимагають високої кваліфікації. Як показують дослідження першої половини 90-х років, 60% кримських татар працювали в Криму у сільському господарстві, тоді як в Узбекистані напередодні репатріації у зазначеній галузі працювали лише 7 % кримських татар [10, с. 100]. Наразі найбільш складне становище з працевлаштуванням спостерігається в сільських районах, де знайти постійну роботу майже неможливо.

Цікавим видається той факт, що у державних програмах облаштування депортованих кримських татар та представників інших національностей відсутні будь-які заходи, що спрямовані на створення робочих місць для депортованих. У звіті Ради Міністрів Криму за листопад 2011 р. проблемам працевлаштування в регіоні присвячено лише одне речення [8]. У науковій літературі навпаки – працевлаштування депортованих є однією з найбільш обговорюваних тем після житлового питання. Таким чином, на державному рівні, як і на початку процесу масового повернення репатріантів, питанню працевлаштування депортованих не приділяється увага.

Важливим індикатором інтеграції іммігрантів у приймаюче суспільство можна вважати їх представництво в органах влади. У перші роки незалежності України Закон «Про вибори до Верховної Ради АР Крим» встановлював квоти для представників депортованих народів. Так, у 1994 р. для кримських татар у законодавчому органі Криму було відведено 14 депутатських місць і по одному місцю для вірмен, болгар, греків та німців. У 1998 р. статтю про квоти для репатріантів було вилучено і в

результаті кількість кримських татар в органах влади різко скоротилася. Так, лише один представник кримськотатарського народу (Л. Безазієв) отримав депутатський мандат у Верховній Раді Криму, до районних рад було обрано 40 осіб (5,1 % від загальної кількості депутатів), до міських рад – 7 осіб (1,6 %), до селищних рад – 32 особи (3,9 %). Лише у сільських радах кількість депутатів від кримських татар складала 11,8 %, що було пропорційно до їхньої частки в Криму (10 % від загального населення півострова) [9, с. 165].

В наступні роки кількість кримських татар в органах державної влади зростала. У 2002 р. представники кримськотатарського народу посіли 8 місць у складі Верховної Ради Криму, отримали 13,9 % у місцевих радах і 16 % у сільських районах [9, с. 171]. За результатами виборів до законодавчих органів влади у 2007 р., 1 кримський татарин був обраний депутатом до Верховної Ради України, 6 – до Верховної Ради АР Крим, 113 осіб – до міських і районних рад, 859 осіб – до селищних і сільських рад. Сільськими головами обрано 21 кримського татарина і одного – міським головою (м. Білогірськ). В цілому частка депутатів-кримських татар в депутатському корпусі Автономної Республіки Крим складає більше 14 % [8].

Збільшилась також частка кримських татар в органах виконавчої влади. У 1999 р. кримські татари склали 5,5 %, у 2002 р. – 5,2 % [9, с. 168], у 2011 р. – 8 %. Станом на 1 січня 2011 р. кримські татари становили 8 % (110 осіб) в органах виконавчої влади Автономної Республіки Крим, 12,2 % (174 особи) – у районних державних адміністраціях АР Крим, 5,6 % (136 осіб) – в органах місцевого самоврядування [8]. Таким чином, в органах місцевої влади різних рівнів представники кримськотатарського народу представлені пропорційно складу населення в АР Крим.

Соціальний захист. Порядок надання соціальної допомоги депортованим закріплено відповідними Постановами Кабінету Міністрів України: Постановою «Про заходи щодо задоволення соціальних потреб депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Україну на постійне проживання» (2004 р.) та Постановою «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які були депортовані з території України» (2011 р.). Відповідно до зазначених постанов, українська держава надає депортованим одноразову допомогу для завершення будівництва індивідуального житла, ступінь будівельної готовності якого дасть змогу з використанням одноразової матеріальної допомоги у короткий строк створити мінімальні умови для проживання. Передбачена допомога не повинна перевищувати 30 розмірів мінімальної заробітної плати і надається за наявності цільових коштів у Державному бюджеті України [5].

Проте матеріальна допомога репатріантам-забудовникам є недостатньою. У 1995–96 рр. на ці цілі державою було виділено 393 тис. грн, у 1997 р. – 119 тис. грн, у 1998 р. – 102 тис. грн. У результаті змогли облаштуватися лише 400 сімей. Не могли закінчити будівництво через дефіцит коштів 20 тис.

сімей (приблизно 100 тис. репатріантів). На початок 2004 року 6300 сімей стояли на квартирному обліку для отримання житла [9, с. 78].

Також при переїзді на постійне проживання в Україну депортованим компенсуються витрати на переїзд і перевіз багажу. Окремим пунктом у постановах передбачено постачання питної води у місця компактного проживання депортованих кримських татар та осіб інших національностей в АР Крим.

Охорона здоров'я. Рівень медичного забезпечення у місцях компактного проживання депортованих є недостатнім. У результаті, наприклад, серед кримських татар спостерігається втричі вищий за середній показник по Криму рівень захворюваності периферичної нервової системи та кістково-м'язової системи, а рівень онкологічних захворювань у 1,5 рази вищий, ніж у інших груп населення Криму [10, с. 101].

Існує потреба у будівництві та реконструкції фельдшерсько-акушерських пунктів у місцях компактного проживання депортованих. Відповідні заходи заплановані у Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які були депортовані з території України (2011 р.) [2].

Для покращення стану закладів охорони здоров'я для депортованих Україна отримує міжнародну допомогу. Наприклад, у серпні 2010 р. в Україну у межах програми «Акція «Дай надію»» з США надійшла гуманітарна допомога для депортованих у вигляді медичних приладів [1].

Освіта і культура. Українська держава намагається сприяти розвитку культури і освіти депортованих, фінансово та організаційно підтримуючи відповідні заходи. Наприклад, у 1996 р. у Криму видавалося 4 періодичні видання кримськотатарською мовою, по одному виданню вірменською, грецькою і німецькою мовами. У 1999 р. кримськотатарською мовою видавалося вже 14 газет і один журнал. Станом на 2001 рік з бюджету АР Крим фінансувалося 2 видання німецького національного товариства і по одному виданню вірменського, болгарського і грецького товариств [14].

Але деякі важливі аспекти потребують особливої уваги і додаткових зусиль, серед яких організація навчання дітей рідною мовою. Данні Ради міністрів АР Крим [8] констатують низький рівень мовної освіченості серед дітей і молоді репатріантів. Лише 16,5 % дітей з кримськотатарських сімей навчаються рідною мовою. Зовсім не вивчає рідну мову 20 % дітей. Схожа ситуація із вивченням рідних мов нащадками інших репатріантів: вірменську мову вивчають факультативно 114 дітей, болгарську як предмет – 77, німецьку як предмет – 78, факультативно –

39, новогрецьку як предмет – 91, факультативно – 210 осіб.

Слід сказати, що кримські татари досить широко використовують право засновувати школи і класи з кримськотатарською мовою навчання. Наприклад, вивчення кримськотатарської мови і літератури як предметів розпочалось у школах АР Крим з 1988 року. У 1993 році була відкрита перша школа з кримськотатарською мовою навчання, а до цього працювали 4 спеціальні національні класи. У 1998-1999 роках діяли вже 6 шкіл і навчанням кримськотатарською мовою було охоплено близько 4 тис. дітей [14, с. 515]. На кінець 2011 року в Криму працювало 15 шкіл і 408 класів із кримськотатарською мовою навчання. Як предмет кримськотатарську мову і літературу вивчають 80 % школярів кримськотатарської національності [8].

Не дивлячись на ці показники, збереження мови залишається одним з основних завдань для представників кримськотатарського народу, оскільки значна частина кримських татар не володіє рідною мовою. Лише три мовні школи пропонують курси з вивчення кримськотатарської мови для дорослих. У 483 дитячих садках АР Крим нараховується 28 груп з кримськотатарською мовою навчання [16, с. 21]. Мови інших депортованих народів – болгарську, вірменську, грецьку і німецьку – вивчають у недільних школах [14, с. 515]. У школах також спостерігається нестача вчителів-предметників, які б надавали знання рідними мовами репатріантів [8].

Висновки. Характеризуючи державну політику щодо інтеграції репатріантів в українське суспільство серед позитивних моментів можна відмітити постійну увагу державних органів до їхніх проблем, що виявляється у створенні програм облаштування та інтеграції даної категорії, а також фінансову підтримку з боку української держави, яка без допомоги держав походження депортованих намагається виконувати взяті зобов'язання і, не зважаючи на економічну ситуацію в країні, продовжує виконувати цей величезний етнополітичний проект.

Серед негативних моментів – майже систематичне недофінансування запланованих заходів, що призводить до повільних темпів будівництва житла та інфраструктури, а отже, робить державну програму інтеграції малоєфективною. Як наслідок, державними структурами продукується велика кількість програм, заходи яких повторюються внаслідок їхнього невиконання у попередніх програмах. Також значним недоліком, який обумовив весь процес інтеграції депортованих і навіть зараз вдається в знаки, є відсутність розробленого плану поселення і забезпечення робочими місцями депортованих з початку їхнього масового повернення, який би враховував кваліфікацію та попередній спосіб життя репатріантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Питання надходження в Україну у 2010 році вантажів гуманітарної допомоги згідно з проектом Державного департаменту США «Розподіл основних медичних речей споживання для внутрішньо переміщених осіб, раніше депортованих осіб та інших уразливих верств населення у Вірменії, Грузії та Україні в межах програми «Акція «Дай надію»»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2010 р. № 1671-р : за станом на 11 серпня 2010 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1671-2010-%D1%80>.
2. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які були депортовані з території України : Постанова Кабінету Міністрів України від

- 9 червня 2011 р. № 647 : за станом на 9 червня 2011 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/647-2011-%D0%BF>.
3. Про затвердження Програми розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Автономну Республіку Крим на постійне проживання, на період до 2005 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2002 р. № 618 : за станом на 16 травня 2002 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/618-2002-%D0%BF>.
 4. Про затвердження Програми розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. № 637 : за станом на 11 травня 2006 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/637-2006-%D0%BF>.
 5. Про заходи щодо задоволення соціальних потреб депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Україну на постійне проживання : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 2004 р. № 626 : за станом на 25 липня 2007 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/626-2004%D0%BF>.
 6. Про здійснення заходів щодо розв'язання соціально-економічних, етнічних та гуманітарних проблем в Автономній Республіці Крим : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 1996 р. № 331 : за станом на 18 березня 1996 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/331-96-%D0%BF>.
 7. Про рекомендації парламентських слухань «Проблеми законодавчого врегулювання та реалізації державної політики щодо забезпечення прав кримськотатарського народу та національних меншин, які були депортовані і добровільно повертаються в Україну : Постанова Верховної Ради України від 20 квітня 2000 р. № 1660-III : за станом на 20 квітня 2000 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1660-14>.
 8. Про стан і проблемні питання облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися на проживання в Україну : Інформація Ради міністрів Автономної Республіки Крим за станом на 2 листопада 2011 р. [Електронний ресурс] // Рада міністрів Автономної Республіки Крим : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article;jsessionid=901425D607002A0E6F77B8517B8EF5?art_id=46664&cat_id=45376.
 9. Котигоренко В. О. Кримськотатарські репатріанти : проблема соціальної адаптації / В. О. Котигоренко. – К. : Світогляд, 2005. – 222 с.
 10. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава : аналіз управління зовнішніми міграціями : [монографія] / О. А. Малиновська. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 236 с.
 11. Прибыткова И. Влияние института гражданства на процессы возвращения и обустройства ранее депортированных народов и лиц в Крыму / Ирина Прибыткова. – К. : «Компания ВАИТЭ», 1997. – 204 с.
 12. Прибыткова И. Правовые и гуманитарные проблемы реинтеграции ранее депортированных в Крыму / И. Прибыткова. – К. : Компания ВАИТЭ, 1999. – 264 с.
 13. Прислухаючись до голосів біженців та осіб без громадянства в Україні / Звіт за результатами Спільної оцінки за участю біженців та осіб без громадянства в Автономній Республіці Крим, Харкові та Києві. – К. : УВКБ ООН, 2010. – 47 с.
 14. Калакура О. Я. Культурно-освітнє відродження етносів в АРК : надбання та перспективи / О. Я. Калакура // Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство : всеукр. наук.-практ. конф., 13-14 травня 2004 р. : тексти доп. – К. : Світогляд, 2004. – С. 509-522.
 15. Прибыткова И. Безгромадянство депортованих: причины та наслідки / И. Прибыткова // Біженці та міграція : український часопис права і політики. – 1989. – № 3-4. – С. 74-81.
 16. Враг № 1 // Коментарии. – 2012. – № 19 (309). – 11 мая. – С. 21.
 17. Діяльність у Криму // Кризь кордони. – 2003. – № 1. – С. 5.
 18. Корсак Д. Джемилев подверг критике Госбюджет 2012 [Електронний ресурс] / Дмитрий Корсак // Агентство Крымские новости. – 2011. – 21 октября. – Режим доступу : <http://qha.com.ua/haber2.php?id=7566>.
 19. Common Basic Principles for Immigrant Integration Policy in the European Union. Council Conclusions: Press Release, 2618th Council Meeting Justice and Home Affairs, 19 November 2004. – Brussels: Council of the European Union, 2004. – 34 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-04-321_en.htm?locale=en.

Рецензенти: Левченко Л. О., к.політ.н, доцент;
Ярошенко В. М., к.політ.н., доцент.

© Гнатюк Т. О., 2013

Дата надходження статті до редколегії 29.04.2013 р.

ГНАТЮК Тетяна Олегівна – науковий співробітник відділу міграційних досліджень, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, м. Київ, Україна

Коло наукових інтересів: міграційна політика України та країн Європейського Союзу, інтеграція іммігрантів.